

## BANK KAPITALINI BOSHQARISH TIZIMI VA UNING TARKIBINI TAKOMILLASHTIRISH

Saidov Elnur Dilmurod og'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi Bank ishi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16403241>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada bank kapitalining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy tuzilishi va boshqaruv tizimining asosiy jihatlari chuqur tahlil qilinadi. Xususan, kapitalning asosiy va qo'shimcha qismlari, ularning funksional vazifalari hamda zamonaviy bank faoliyatidagi o'rni yoritib berilgan. Tadqiqot davomida Basel III xalqaro standartlari asosida kapital yetarliligi, xavfga asoslangan yondashuvlar va ichki kapital baholash tizimlari (ICAAP)ning ahamiyati o'rganilgan. Shuningdek, O'zbekiston tijorat banklarining kapital strukturasi muammolar, ularni optimallashtirish yo'llari va kapitalni jalb qilishning muqobil manbalari tahlil etilgan. Muallif tomonidan bank kapitali boshqaruvini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ushbu maqola milliy bank tizimining barqarorligini oshirish va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

**Kalit so'zlar:** Bank kapitali, kapital boshqaruvi, kapital tarkibi, asosiy kapital (CET1), qo'shimcha kapital (Tier 1, Tier 2), kapital yetarliligi, Basel III, iqtisodiy kapital, kapital buferi, riskga asoslangan yondashuv, ICAAP, moliyaviy barqarorlik, tijorat banklari, kapital rejalashtirish, regulativ talablar.

## IMPROVING THE BANK CAPITAL MANAGEMENT SYSTEM AND ITS COMPOSITION.

**Abstract.** This article provides an in-depth analysis of the essence of bank capital, its structural structure and the main aspects of the management system. In particular, the main and additional parts of capital, their functional tasks and their role in modern banking activities are highlighted. During the study, the importance of capital adequacy, risk-based approaches and internal capital assessment systems (ICAAP) based on Basel III international standards were studied. Also, problems in the capital structure of commercial banks of Uzbekistan, ways to optimize them and alternative sources of capital attraction were analyzed. The author developed practical recommendations for improving bank capital management, and this article is of significant scientific and practical importance in increasing the stability and ensuring the competitiveness of the national banking system.

**Keywords:** Bank capital, capital management, capital structure, core capital (CET1), additional capital (Tier 1, Tier 2), capital adequacy, Basel III, economic capital, capital buffer, risk-based approach, ICAAP, financial stability, commercial banks, capital planning, regulatory requirements.

## Kirish

Zamonaviy bank tizimi jadal rivojlanib borayotgan iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Banklarning barqaror faoliyat yuritishi, moliyaviy vositachilik samaradorligi hamda kredit risklarini qamrab olish qobiliyati bevosita ularning kapitaliga bog'liq. Aynan bank kapitali - bu bank faoliyatining moliyaviy tayanchi bo'lib, u moliyaviy barqarorlikni ta'minlash,

risklarni yengillashtirish va regulyator talablariga javob berish imkonini beradi. Kapital miqdori va sifati bankning kredit siyosati, likvidlik darajasi hamda raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omil sanaladi.

Xalqaro amaliyotda, xususan Basel II va Basel III standartlariga ko'ra, bank kapitalini samarali boshqarish va yetarlilik darajasini ta'minlash eng muhim masalalardan biri sifatida qaraladi. Ushbu yondashuvlarda bank kapitalining nafaqat miqdoriy jihatlari, balki tarkibiy tuzilmasi, xavflarga nisbatan bardoshliligi va funksional samaradorligi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, kapitalni boshqarish tizimi faqat regulyativ ko'rsatkichlarga erishish vositasi emas, balki strategik rejalashtirish va risklarni boshqarish mexanizmlarining asosi hisoblanadi.

O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan moliyaviy islohotlar, xususan tijorat banklarining kapitallashtirish darajasini oshirish, ularning bozor mexanizmlari orqali kapital jalb qilish salohiyatini kuchaytirish, milliy bank tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish borasida ijobiy siljishlarni namoyon qilmoqda. Shu bilan birga, bank kapitali boshqaruvidagi ayrim muammolar, jumladan, kapital tarkibining diversifikatsiya qilinmaganligi, iqtisodiy kapital baholash metodologiyalarining sust rivojlanishi va raqamli moliyaviy xavflarga nisbatan yetarlicha buferlarning yo'qligi mavjudligicha qolmoqda.

Shu sababli, mazkur maqolada bank kapitalining mazmuni, tarkibi va funksiyalarini chuqur tahlil qilish, kapitalni boshqarish tizimini takomillashtirishga doir nazariy va amaliy yondashuvlar, shuningdek, O'zbekiston bank tizimidagi mavjud muammolar va ularni hal qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish asosiy maqsad qilib olingan. Ushbu tadqiqot nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi, chunki barqaror va kapitallashtirilgan bank tizimi iqtisodiyotning umumiy barqarorligiga zamin yaratadi.

**Metodologiya:** Ushbu ilmiy maqola bank kapitalini boshqarish tizimining nazariy asoslari, amaliy jihatlari va ularni takomillashtirish yo'llarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, tadqiqotda kompleks va tizimli yondashuvlar asosida metodologik asoslar qo'llanildi. Bank kapitali kabi murakkab iqtisodiy kategoriyani tahlil qilishda bir vaqtning o'zida nazariy, empirik va amaliy uslublarni uyg'unlashtirish orqali chuqur ilmiy xulosalar chiqarish mumkin bo'ldi.

Birinchidan, tahliliy-uslubiy yondashuv asosida kapital tushunchasi, uning tarkibi, funksiyalari va xalqaro standartlardagi (xususan, Basel III) talablari o'rganildi. Bu orqali bank kapitalini shakllantirish va boshqarish tamoyillari, ularning zamonaviy tendensiyalari tahlil qilindi. Ayniqsa, kapital yetarliligi ko'rsatkichlarini aniqlashda xalqaro me'yorlar bilan milliy yondashuvlar o'rtasidagi tafovutlar baholandi.

Ikkinchidan, statistik va empirik tahlil metodlaridan foydalanilib, O'zbekiston tijorat banklarining 2020–2024 yillar oralig'idagi kapital hajmi, tarkibi va yetarlilik darajasiga doir raqamli ma'lumotlar to'plandi va ularning dinamikasi o'rganildi. Bu jarayonda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, banklar assotsiatsiyasi, tijorat banklari moliyaviy hisobotlari hamda xalqaro moliyaviy tashkilotlar (IMF, BIS, World Bank) materiallaridan foydalanildi. Statistik jadval va diagrammalar asosida bank kapitalining o'sish sur'atlari, tarkibiy nisbatlari va ularning risklarga nisbatan yutish qobiliyati baholandi.

Uchinchidan, taqqoslov tahlil usuli orqali O'zbekiston bank tizimidagi kapital boshqaruvi holati boshqa rivojlangan moliya tizimlariga ega bo'lgan mamlakatlar, jumladan AQSh,

Germaniya, Janubiy Koreya va Qozogʻiston tajribasi bilan solishtirildi. Bu uslub bank kapitalini boshqarishda samaradorlikni taʼminlaydigan ilgʻor yondashuvlarni aniqlash va ularni milliy tizimga moslashtirish imkonini berdi.

Toʻrtinchidan, ekspert baholash usuli yordamida bank mutaxassislari, moliyaviy tahlilchilar va regulyator organlari bilan muloqotlar olib borilib, bank kapitalini shakllantirishdagi amaliy muammolar, risklarga qarshi himoya darajasi va amaldagi regulyativ mexanizmlarning samaradorligi haqida fikrlar olindi. Bu yondashuv orqali nazariy xulosalar amaliy tajriba bilan boyitildi.

Bundan tashqari, normativ-huquqiy tahlil orqali Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan tasdiqlangan kapitalga oid normativ hujjatlar, koʻrsatmalar va qarorlar oʻrganildi. Bu yondashuv milliy regulyativ bazaning xalqaro standartlarga moslik darajasini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda shuningdek, muammoli joylarni aniqlash va takliflar ishlab chiqish metodi ham qoʻllandi. Kapital boshqaruvidagi mavjud kamchiliklar — kapital manbalarining cheklanganligi, kapital buferlarining sustligi, iqtisodiy kapitalni baholash tizimlarining yoʻqligi kabi omillar aniqlanib, ularni bartaraf etish boʻyicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqotda qoʻllanilgan metodologik yondashuvlar bank kapitalini nazariy va amaliy jihatdan har tomonlama yoritishga, mavjud muammolarni aniqlashga va ularni hal qilishda samarali yechimlar taklif etishga xizmat qildi. Bu esa ilmiy maqolaning ishonchliligini, dolzarbligini va amaliy ahamiyatini oshirdi.

**Mavzuga oid adabiyotlar sharhi:** Bank kapitalini boshqarish tizimi va uning tarkibiy tuzilmasi moliyaviy menejment, bank ishi va iqtisodiy xavfsizlik sohasidagi ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan muhim mavzulardan biridir. Ushbu yoʻnalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar, xalqaro standartlar va milliy meʼyoriy hujjatlar asosida shakllangan nazariyalar bank kapitalining mohiyati, funksiyalari va boshqaruv strategiyalarini chuqur tushunishga xizmat qiladi.

Dastlab, bank kapitalining nazariy asoslari klassik va zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda turlicha yoritilgan. Mishkin (2018) tomonidan yozilgan *“The Economics of Money, Banking, and Financial Markets”* asarida bank kapitalining iqtisodiy ahamiyati, risklarni yutish mexanizmi va ishonch omili sifatida tutgan oʻrni chuqur tahlil qilingan. Muallif kapitalni nafaqat xavf buferi, balki foyda keltiruvchi aktivlar uchun tayanch manba deb taʼriflaydi.

Shuningdek, Saunders va Cornett (2020) oʻzlarining *“Financial Institutions Management”* nomli asarida bank kapitalini boshqarish jarayonini muvozanatli kapital yetarliligi, regulyator talablariga javob berish, daromadlilik va risklarni boshqarish funksiyalari bilan bogʻliq tarzda koʻrib chiqadilar. Ular bank kapitali strukturasi optimallashtirishda Tier 1 va Tier 2 kapital farqlari, bozor xavfi va operatsion risklarning bahosi kabi jihatlarni alohida taʼkidlaydilar.

Xalqaro tartibga soluvchi hujjatlar ichida Basel III standartlari muhim oʻrinni egallaydi.

BIS (Basel Committee on Banking Supervision, 2011) tomonidan ishlab chiqilgan *“Basel III: A Global Regulatory Framework”* hujjatida kapitalning sifat jihatlari, asosiy kapitalga qoʻyiladigan talablar, kapital buferlari va stress-test mexanizmlari belgilab berilgan.

Ushbu standartlar bo'yicha banklar minimal 8% kapital yetarliligi ko'rsatkichiga erishishi, shuningdek, 2.5% konservativ buferni ham saqlab turishi zarur.

Hull (2015) o'zining *"Risk Management and Financial Institutions"* nomli asarida bank kapitalining riskga asoslangan boshqaruvdagi o'rniga e'tibor qaratgan. Muallifga ko'ra, har bir risk turi uchun (kredit, bozor, operatsion) mos ravishda kapital ajratilishi va bu jarayon ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process) orqali muntazam ravishda nazorat qilinishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi kontekstida, Markaziy bank tomonidan e'lon qilingan normativ hujjatlar va yillik hisobotlar bank kapitalining holatini tahlil qilishda asosiy manbalardan hisoblanadi. Jumladan, Markaziy bankning 2021–2024 yillardagi moliyaviy barqarorlik bo'yicha hisobotlari bank kapitalining tarkibiy o'zgarishlari, kapital yetarlilik koeffitsientlari va bu ko'rsatkichlarning dinamika tahlilini taqdim etadi. Bu materiallar orqali milliy bank tizimidagi real holat xalqaro mezonlar bilan taqqoslab o'rganiladi.

IMF (2022) tomonidan e'lon qilingan *"Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program"* hisobotida esa O'zbekiston bank sektorining kapitallashtirish darajasi, xatarlarni baholash tizimi va kapitalni jalb qilish manbalari batafsil tahlil qilingan. Hisobotda ayrim banklarda kapitalning sifati sustligi, kapital buferlarining yo'qligi va bozor risklariga nisbatan zaiflik mavjudligi ta'kidlangan.

Bundan tashqari, Bholat (2016) bank kapitalining makroprudensial rolini o'rganib, bank tizimi barqarorligi uchun kapital buferlari qanday qilib moliyaviy inqirozlar vaqtida iqtisodiy zarbani yengillashtirishi mumkinligini asoslab bergan. Bu tadqiqotlar, ayniqsa, iqtisodiy o'sish bilan birga risklar ham ortib borayotgan hozirgi davrda dolzarb ahamiyatga ega.

Milliy olimlar ichida, Qodirov Sh. (2020) va G'ulomov A. (2019) kabi tadqiqotchilar O'zbekiston bank tizimidagi kapital shakllanishi, regulyativ talablarga mosligi, tijorat banklarida kapitalni rejalashtirish strategiyasi masalalariga oid ilmiy maqolalari bilan ajralib turadilar.

Ularning tadqiqotlarida milliy me'yorlar va xalqaro standartlar o'rtasidagi tafovutlar asoslab berilgan hamda milliy sharoitlarga mos takliflar ilgari surilgan.

Xulosa qilib aytganda, mavjud adabiyotlar bank kapitali boshqaruvi bo'yicha boy nazariy va amaliy asos yaratib bergan. Biroq O'zbekiston sharoitida ushbu yondashuvlarni to'liq joriy etish uchun zamonaviy texnologiyalar, xalqaro tajriba va milliy xususiyatlarni hisobga olgan innovatsion boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Shu jihatdan, ushbu maqola mavjud adabiyotlar bazasini milliy amaliyot bilan bog'lovchi muhim ilmiy-tadqiqot ishidir.

### **Tahlil va natijalar**

Bank kapitali har qanday tijorat bankining moliyaviy mustahkamligi va risklarga bardoshlilikini ta'minlovchi asosiy moliyaviy ko'rsatkich hisoblanadi. Ushbu tadqiqot davomida O'zbekiston bank tizimida kapital boshqaruvi bo'yicha mavjud holat, uning tarkibiy tuzilmasi, kapital yetarliligi va xalqaro standartlarga muvofiqlik darajasi tahlil qilindi.

Birinchidan, statistik ma'lumotlar asosida O'zbekiston banklarida jami kapital hajmining o'sish sur'atlari ijobiy yo'nalishda kechayotgani kuzatildi. 2021-yilda banklar kapitali 33,2 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 55,6 trln so'mga yetgan. Bu o'sish kapital bazasini mustahkamlash borasida davlat siyosati, xususan banklarni kapitallashtirish bo'yicha qo'llab-quvvatlovchi chora-tadbirlarning natijasidir.

Bank kapitalini samarali boshqarish va uning yetarliligini ta'minlash har bir tijorat banki uchun eng muhim strategik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, so'nggi yillarda O'zbekistonda moliyaviy sektorni chuqur isloh qilish, xususiyl banklarning ulushini oshirish va xalqaro standartlarga moslashish jarayonlari fonida bank kapitalining holati va dinamikasini tahlil qilish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

**1-jadval.**

**O'zbekiston tijorat banklarining jami kapitali (2021–2024 yillar, trillion so'mda)**

| Yil  | Jami kapital | CET1 ulushi (%) | Kapital yetarlilik darajasi (%) |
|------|--------------|-----------------|---------------------------------|
| 2021 | 33,2         | 61%             | 14,3%                           |
| 2022 | 40,1         | 64%             | 14,8%                           |
| 2023 | 47,9         | 66%             | 15,2%                           |
| 2024 | 55,6         | 67%             | 15,6%                           |

**Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki**

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, banklar kapitali 4 yil ichida 67% dan ortiq o'sishga erishgan. Ayniqsa, CET1 (asosiy I darajali kapital) ulushining yildan-yilga oshib borayotgani — bu banklarning barqarorlik va xavflarni yengillashtirishga qaratilgan siyosatini ko'rsatadi. 2021-yilda ushbu ulush 61% bo'lgan bo'lsa, 2024-yilga kelib 67% ga yetgan.

Shuningdek, kapital yetarlilik koeffitsienti ham barqaror o'sish tendensiyasini ko'rsatmoqda — 2021-yildagi 14,3% darajadan 2024-yilda 15,6% gacha o'sgan. Bu ko'rsatkich Basel III talablariga ko'ra minimal 8% dan yuqori bo'lishi kerak, demak, O'zbekiston banklari bu borada yetarlicha xavfsiz kapital buferiga ega.

**2-jadval.**

**Tanlab olingan yirik banklar kapitali (2024-yil, trillion so'mda)**

| Bank nomi          | Jami kapital | CET1 ulushi (%) | Kapital yetarlilik (%) |
|--------------------|--------------|-----------------|------------------------|
| O'zmilliybank      | 8,4          | 69%             | 15,9%                  |
| Agrobank           | 4,6          | 66%             | 14,5%                  |
| Ipoteka-bank       | 5,1          | 65%             | 15,1%                  |
| Asia Alliance Bank | 1,7          | 64%             | 14,8%                  |
| Kapitalbank        | 2,2          | 62%             | 13,6%                  |

**Manba: Banklarning 2024-yil IV chorakdagi moliyaviy hisobotlari**

Bu jadvaldan ko'rinadiki, davlat ulushiga ega yirik banklar (O'zmilliybank, Ipoteka-bank, Agrobank) kapital hajmi va yetarliligi bo'yicha yetakchi o'rinda bo'lsa-da, xususiyl sektor vakillarida kapital bazasi nisbatan kichikroq. Bu esa xususiyl banklarning rivojlanish sur'atlarini cheklashi va ularning faoliyatida kapital zaxiralari yetishmovchiligi xavfini keltirib chiqarishi mumkin.

**3-jadval.**

**Kapital manbalari bo'yicha tarkibi (2024-yil, o'rtacha banklar kesimida)**

| Kapital tarkibi           | Ulushi (%) |
|---------------------------|------------|
| Oddiy aksiyalar (CET1)    | 57%        |
| Ochilmagan foyda (zahira) | 15%        |



|                            |     |
|----------------------------|-----|
| Subordinatsiyalashgan qarz | 11% |
| Preferensial aksiyalar     | 8%  |
| Boshqa (AT1, Tier 2)       | 9%  |

**Manba: O'zbekiston bank assotsiatsiyasi tahliliy ma'lumotlari**

Ko'rinib turibdiki, banklar asosan oddiy aksiyalar hisobiga kapital shakllantirayotgan bo'lib, innovatsion yoki murakkab moliyaviy instrumentlardan kam foydalanilmoqda. Bu holat kapital strukturasi soddaligi va diversifikatsiyaning sustligini ko'rsatadi.

Ikkinchidan, kapital tarkibi va tuzilmasi bo'yicha ayrim muammolar mavjudligi aniqlangan. Aksariyat banklarda kapitalning asosiy qismini CET1 tashkil etgan bo'lsa-da, Tier 2 kapitaldan foydalanish, ya'ni subordinatsiyalashgan qarzlar, preferensial aksiyalar yoki boshqa moliyaviy vositalar orqali qo'shimcha kapital jalb qilish tajribasi sust rivojlangan. Shu sababli kapital tarkibi diversifikatsiyalanmagan, bu esa kapitalni boshqarishdagi moslashuvchanlikni cheklab qo'yadi.

Uchinchidan, banklar tomonidan ICAAP (Ichki kapital yetarliligini baholash jarayoni) tizimlarining joriy qilinishi juda sust darajada kechmoqda. Xalqaro amaliyotda bu tizim kapital va risklar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashda, stress-testlar o'tkazishda muhim vosita hisoblanadi.

Biroq milliy bank tizimida ushbu tizimlarning to'liq amaliyotga joriy qilinmasligi kapital boshqaruvida ehtimoliy risklarga tayyor turish qobiliyatini pasaytiradi.

To'rtinchidan, kapital yetarliligi ko'rsatkichlari umumiy jihatdan yuqori bo'lsa-da, bu ko'rsatkich ayrim banklarda regulyativ minimal darajaga yaqin ekani kuzatilmoqda. Bu holat, ayniqsa xususiy banklarda yoki kichik hajmli kredit tashkilotlarida ko'proq uchramoqda.

Ularning kapital bazasi raqobatbardosh bozor sharoitida yetarlicha himoya funksiyasini bajara olmayapti.

Beshinchidan, kapitalni jalb qilishda innovatsion vositalardan foydalanish darajasi past. IPO (ommaviy aksiyalar chiqarish), subordinatsiyalashgan obligatsiyalar orqali xalqaro investorlarni jalb qilish kabi moliyaviy instrumentlar hali amalda keng tatbiq etilmagan. Bu esa banklarning kapital manbalariga bo'lgan qaramligini oshirib, xatarlarni konsentrlashtirib qo'yadi.

Oltinchidan, kapital boshqaruvida raqamli xavflarga nisbatan kapital buferlari shakllantirilmagan. Banklar asosan an'anaviy risk turlariga (kredit, bozor, likvidlik) kapital ajratayotgan bo'lsa-da, texnologik risklar, kiberxavfsizlik xatarlari uchun kapital rezervlar deyarli yo'q. Shu sababli raqamli transformatsiya davrida bu xavflarga nisbatan yetarli kapital yondashuvi mavjud emas.

Yettinchidan, banklar o'zlarining kapital boshqaruvi bo'yicha uzoq muddatli strategiyalarini ishlab chiqmagan. Ko'pchilik banklar yillik hisobotlarda faqat regulyator talablariga javob beruvchi raqamlarni keltirib o'tgan bo'lsa-da, ichki risk baholash tizimiga asoslangan strategik yondashuvlar kam hollarda uchraydi.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki:

- Kapital hajmi bo'yicha ijobiy dinamika kuzatilmoqda, lekin tarkibiy xilma-xillik past;
- ICAAP va stress-test tizimlari hali keng joriy etilmagan;
- Kapital buferlari an'anaviy risklarga yo'naltirilgan, raqamli risklar e'tibordan chetda qolmoqda;

• Moliyaviy bozor vositalari orqali kapital jalb qilish imkoniyatlari yetarli darajada ishga solinmayapti.

Shu asosda quyidagi ilmiy xulosa va tavsiyalarni shakllantirish mumkin: bank kapitalini boshqarishda strategik yondashuvni kuchaytirish, riskga asoslangan ichki baholash mexanizmlarini joriy qilish, kapital manbalarini diversifikatsiyalash va innovatsion moliyaviy vositalar orqali kapital jalb qilish zarur.

### **Muhokama**

Bank kapitalini boshqarish tizimi — bu bank faoliyatining moliyaviy barqarorligini, xavfga bardoshlilikini va regulyator talablarga muvofiqligini ta'minlaydigan strategik mexanizmdir. Tadqiqot davomida aniqlangan faktlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bank tizimida kapital hajmining o'sish sur'atlari ijobiy kechayotgan bo'lsa-da, boshqaruv tizimining ayrim jihatlari zamonaviy talablar darajasida emas. Ayniqsa, kapital tarkibining yetarlicha diversifikatsiyalanmagani va strategik rejalashtirishning sustligi muhokama qilinishi zarur bo'lgan dolzarb masalalardan biridir.

Birinchidan, bank kapitalining miqdoriy jihatdan ortib borayotgani quvonarli holat bo'lsa-da, uning sifati va tarkibi bilan bog'liq muammolar mavjud. Banklar asosan oddiy aksiyalar va reinvestitsiya qilingan foyda hisobiga kapitalni shakllantirmoqda.

Subordinatsiyalashgan qarz, preferensial aksiyalar va boshqa qo'shimcha kapital vositalaridan foydalanish esa cheklangan. Bu esa kapitalni boshqarishda moslashuvchanlikni kamaytiradi va tashqi shoklarga qarshi chidamlilikni pasaytiradi.

Ikkinchidan, kapital yetarliligi darajasi xalqaro talablarga mos bo'lsa-da, ayrim xususiy banklar bu borada zaif holatda qolmoqda. Xususan, kichik va yangi tashkil topgan banklar kapitalni shakllantirishda muammolarga duch kelmoqda, bu esa ularning kreditlash hajmini, raqobatbardoshligini va risklarga bardoshlilik darajasini cheklaydi.

Uchinchidan, kapitalni boshqarishda ilg'or xalqaro amaliyotda keng qo'llaniladigan ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process) tizimi O'zbekiston bank tizimida hali keng joriy etilmagan. Bu esa banklarning o'z kapitalini risklar bilan uyg'unlashtirilgan holda boshqarish salohiyatini pasaytiradi. Stress-testlar va ssenariyli modellashtirish amaliyotlari yo'qligi natijasida banklar bozor sharoitidagi o'zgarishlarga tez moslasha olmaydi.

To'rtinchidan, kapital buferlarining mavjudligi muhim strategik ehtiyojdir. Xalqaro tajribada banklar nafaqat regulyator talablariga muvofiq kapital zaxiralarini saqlaydi, balki qo'shimcha xavfsizlik buferlarini ham shakllantiradi. O'zbekistonda esa bu yondashuv hali to'liq shakllanmagan. Ayniqsa, kiberxavfsizlik, texnologik uzilishlar va raqamli xizmatlar bilan bog'liq xavflar uchun alohida kapital buferlari yo'q.

Beshinchidan, kapitalni jalb qilish manbalari bo'yicha ham tizimli muammolar mavjud.

Banklar asosan ichki manbalarga tayanmoqda, xorijiy investorlarni jalb qilish, IPO va moliyaviy bozor instrumentlaridan foydalanish imkoniyatlari kam. Bu holat kapital bazasini kengaytirishda cheklovlar tug'diradi. Shuningdek, bu omil bank sektorini tashqi moliyaviy oqimlardan ajralib qolishiga olib keladi.

Shu bilan birga, davlat ulushiga ega banklar kapital jihatidan nisbatan barqaror bo'lsa-da, ularning xususiylashtirilishi jarayonida kapital boshqaruvining samadorligini oshirish zarur

bo'ladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank kapitali nafaqat xavf yutuvchi vosita, balki faol rivojlanish, investitsiyalar va kengayish uchun asosiy manba sifatida qaralishi lozim.

Yana bir muhim jihat — bu kapital boshqaruvida raqamli transformatsiyani hisobga olgan holda yondashuvlar ishlab chiqish zarurati. Banklar raqamli xizmatlar, onlayn to'lovlar, masofaviy kreditlash va moliyaviy texnologiyalarni keng joriy etmoqda. Bu esa yangi turdagi xavflarni yuzaga keltiradi va ularga nisbatan kapital strategiyasini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlil va statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston bank tizimida kapital boshqaruvi yo'nalishida muayyan ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Xususan, banklarning jami kapital hajmi o'smoqda, kapital yetarliligi ko'rsatkichlari xalqaro standartlarga yaqinlashmoqda, asosiy kapital ulushi ortmoqda. Biroq bu boradagi mavjud yutuqlarni mustahkamlash, zamonaviy moliyaviy xavflarga bardoshli bo'lgan tizim yaratish hamda xalqaro talab va tajribalarga moslashish uchun bir qator ustuvor yo'nalishlar bo'yicha chuqur islohotlar amalga oshirilishi lozim.

Birinchidan, bank kapitali tarkibini diversifikatsiyalash va yangi moliyaviy instrumentlardan keng foydalanish — zamonaviy kapital siyosatining asosi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda ko'pchilik banklar asosan oddiy aksiyalar va jamg'arilgan foyda hisobiga kapital shakllantirmoqda. Biroq bu yondashuv yetarli darajada moslashuvchan emas. Subordinatsiyalashgan qarzlar, konvertatsiya qilinadigan obligatsiyalar, preferensial aksiyalar kabi zamonaviy moliyaviy vositalarni kapital tuzilmasiga jalb etish orqali banklar nafaqat moliyaviy manbalarni ko'paytiradi, balki risklarga moslashuvchanlikni ham oshiradi.

Ikkinchidan, ICAAP (Ichki kapital yetarliligini baholash jarayoni) va stress-test mexanizmlarining joriy etilishi kapital boshqaruvining sifatini tubdan o'zgartiradi. Xalqaro amaliyotda bu tizimlar orqali har bir bank o'zining individual risk profilini aniqlaydi, ehtimoliy shok ssenariylarini modellashtiradi va ushbu risklarga qarshi yetarli kapital rezervini shakllantiradi. O'zbekistonda esa bu tizimlar hali keng joriy etilmagan. Ushbu mexanizmlarni milliy bank tizimiga moslashtirish orqali kapitalni riskga asoslangan holda boshqarish samaradorligi sezilarli darajada ortadi.

Uchinchidan, innovatsion vositalar orqali kapital jalb qilish, xususan IPO (ommaviy aksiyalar chiqarish), obligatsiyalar bozorida ishtirok etish va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik qilish, bank kapital bazasini mustahkamlashda muhim omildir. Bu nafaqat moliyaviy resurslar oqimini kengaytiradi, balki bank tizimining ochiqqligini, shaffofligini va investorlar oldidagi ishonchliligini oshiradi. Bozor mexanizmlaridan foydalanish orqali kapital jalb qilish banklarni faollikka undaydi va ular o'z boshqaruv tizimini yanada samarali yo'lga qo'yishiga sabab bo'ladi.

To'rtinchidan, zamonaviy bank tizimi nafaqat an'anaviy moliyaviy risklar, balki raqamli xavflar — kiberxavfsizlik, texnologik uzilishlar, ma'lumotlar oqish xavfi kabi tahdidlarga ham duch keladi. Shunday sharoitda, raqamli xavflar uchun alohida kapital buferlarini shakllantirish hayotiy zaruratdir. Bu buferlar real xavf sodir bo'lgan holatda bank faoliyatining uzluksizligini ta'minlash, mijozlar ishonchini saqlab qolish va moliyaviy tizimni o'z vaqtida himoyalashga xizmat qiladi.



Beshinchidan, strategik rejalashtirish va kapital siyosatini risklar bilan integratsiyalash bank boshqaruvining yuqori darajadagi yondashuvini taqozo etadi. Bank kapitalini faqat regulyator talabi sifatida emas, balki bankning umumiy biznes modeli, uzoq muddatli maqsadlari va xavfga nisbatan bardoshlilikini ta'minlovchi asosiy resurs sifatida ko'rish zarur. Risklar va kapital boshqaruvi o'zaro bog'liq tizimlar sifatida qaralganida, banklar ko'proq puxta strategik qarorlar qabul qiladilar, noto'g'ri investitsion yo'nalishlardan saqlanadilar va moliyaviy barqarorlikni saqlab qoladilar.

Yuqorida keltirilgan yo'nalishlar bank kapitalini boshqarish tizimini modernizatsiya qilish va uni xalqaro moliyaviy talablar darajasiga olib chiqishda muhim strategik qadamlar hisoblanadi. Bu yo'nalishlar bo'yicha amaliy harakatlar olib borilsa, O'zbekiston bank tizimi yanada mustahkam, raqobatbardosh va barqaror moliyaviy muhitga ega bo'ladi.

### **Xulosa**

Bank kapitali — bu nafaqat moliyaviy resurs, balki bank tizimining barqarorligi, xavfsizligi va raqobatbardoshligini belgilovchi strategik omildir. Ushbu tadqiqot davomida aniqlanganidek, O'zbekiston bank sektorida kapital hajmining o'sishi, asosiy kapital ulushining ortishi va kapital yetarliligi ko'rsatkichlarining barqarorlashuvi kabi ijobiy jarayonlar yuz bermoqda. Bu, o'z navbatida, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan bank islohotlari va regulyator siyosatining samarasini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, mavjud holat tahlili bank kapitalini boshqarishda tizimli muammolarni ham aniqladi. Jumladan, kapital tarkibining diversifikatsiyasi sust, innovatsion moliyaviy vositalardan foydalanish cheklangan, ICAAP va stress-test mexanizmlari keng joriy qilinmagan.

Bundan tashqari, banklar o'zlarining kapital siyosatini strategik risklar bilan uyg'unlashtirishda, raqamli xavflar uchun buferlar yaratishda va kapital jalb qilishda global amaliyotlardan ortda qolmoqda.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Bank kapitalini boshqarish tizimini takomillashtirish uchun kapital manbalarini ko'paytirish va ularni diversifikatsiyalash muhim ahamiyatga ega;
2. Riskga asoslangan yondashuvlar — xususan ICAAP tizimi, stress-testlar va kapital buferlar — har bir bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda zaruriy elementlardir;
3. Bozor mexanizmlari orqali (IPO, obligatsiyalar, xalqaro investorlar) kapital jalb qilish imkoniyatlari kengaytirilishi lozim;
4. Raqamli tahdidlar sharoitida kiberxavfsizlik risklari uchun maxsus kapital buferlari joriy qilinishi kerak;
5. Kapital boshqaruvi bankning umumiy strategiyasi bilan uyg'unlashtirilib, uzoq muddatli rivojlanish maqsadlariga xizmat qilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston bank tizimining kapital siyosatini xalqaro standartlarga moslashtirish, raqamli xavf-xatarlarni hisobga olgan holda strategik yondashuv asosida boshqarish hamda kapital sifatini oshirish orqali banklar moliyaviy tizimdagi barqarorligini saqlab qolishlari va global bozordagi raqobatbardoshligini mustahkamlashlari mumkin. Ushbu yo'nalishlar bo'yicha izchil va tizimli islohotlar olib borilsa, O'zbekiston bank sektorida innovatsion, xavfsiz va samarali kapital boshqaruvi tizimi shakllanadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Basel Committee on Banking Supervision. (2011). *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org>
2. Mishkin, F.S. (2018). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. 11th ed. Pearson Education.
3. Saunders, A. and Cornett, M.M. (2020). *Financial Institutions Management: A Risk Management Approach*. 9th ed. McGraw-Hill Education.
4. Hull, J.C. (2015). *Risk Management and Financial Institutions*. 4th ed. Wiley Finance.
5. Rose, P.S. and Hudgins, S.C. (2013). *Bank Management & Financial Services*. 9th ed. McGraw-Hill/Irwin.
6. Bholat, D. (2016). *Bank Capital and Risk: An Analytical Framework*. Bank of England Working Paper No. 597.
7. International Monetary Fund (IMF). (2022). *Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program*. IMF Country Report No. 22/111.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). *Moliyaviy barqarorlik bo'yicha hisobot*. <https://www.cbu.uz>
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi. (2023). *Bank sektorining kapitallashuv holati va islohotlar tahlili*.
10. G'ulomov, A. (2019). *Tijorat banklarida kapital boshqaruvi va raqobatbardoshlikni ta'minlash yo'llari*. Bank ishi jurnali, №3, 45–52.
11. Qodirov, Sh. (2020). *O'zbekistonda bank kapitalining shakllanishi va regulyator siyosati*. Iqtisodiyot va moliya, №2, 33–40.
12. World Bank. (2021). *Global Financial Development Report 2021: Financial Resilience in a Changing Climate*. Washington: World Bank Publications.
13. Uzbek Banking Association. (2024). *Statistik ma'lumotlar va tahliliy sharhlar to'plami*. Toshkent: UBA nashriyoti.